

треба впровадження до української національної історіографії джерельних свідчень, що ігнорувались або були забуті, але, на думку автора, надзвичайно важливі для переформулювання загальноприйнятої нині схеми тієї самої історіографії. Узагалі, до цієї схеми Д.Вирський ставиться вельми критично.

Натомість оцінювати можна внутрішню єдність цієї вибірки джерел у рамках презентованої автором концепції історії України XVI – першої половини XVII ст. Під цим кутом зору авторська вибірка текстів цілком складає іспит – географічні та геополітичні описи українських земель Речі Посполитої заперечують тезу про трактування їх як польської колонії, реляції про війни з мусульманським світом на українських кордонах Речі Посполитої розміщують Україну в політичному дискурсі Європи, а наведені описи козацтва, які вийшли з-під пера інтелектуальної еліти Речі Посполитої, спростовують стереотип застиглої ворожості шляхетської держави до «плебейського лицарства», осілого на його південно-східних рубежах. Можна, вочевидь, задати собі питання – до якого ступеня цей образ є одностороннім? І хіба не слід прагнути до зрівноваження його в рамках рецензованої праці, оскільки противагою для нього має бути «звичайна схема» сучасної української історіографії? Тому також трактуємо книжку Д.Вирського як важливий і міцний голос у дискусії щодо образу української історії періоду раннього Нового часу, а разом із тим, завдяки джерелознавчій вартості праці, як вихідний пункт для подальших, більш спеціальних, опрацьовань, присвячених «річпосполитській» традиції сучасної України.

Подальших, оскільки, віддаючи слово джерелам, автор обмежив до мінімуму історіографічний аналіз цитованих творів, переходячи до висновків загального та історіографічного характеру. Це викликає, принаймні у мене, почуття певної нестачі, особливо беручи до уваги наведені автором у вступі методологічні мотиви для його праці. З іншого боку, Д.Вирський повторює, що вважає свою книжку *basic book*, а, відтак, першим кроком і фундаментом для більш детальних студій.

Насамкінець кілька дрібніших зауваг. Праця написана живою, полемічною мовою і читається з великою зацікавленістю. Надмірним видається вміщення у примітках змісту деяких історіографічних книжок. Якщо вже автор бажав їх включити до книжки, то вони повинні міститися, радше, у додатках. На визнання заслуговує застосування критичного апарату при виданні джерельних текстів, а також старанний переклад їх українською мовою.

Можна сподіватись, що рецензована праця викличе гарячу дискусію серед українських істориків. Та, зрештою, якщо навіть її тези і будуть спростовані, вона ще довго прослужить як незайвий історіографічний компендіум та вагоме джерельне видання щодо історії ранньомодерної України. Зі свого боку, з нетерпінням чекатиму на наступні праці автора, особливо якщо він вирішить використати для аналізу історичного дискурсу Речі Посполитої XVI–XVII ст. увесь свій методологічний потенціал, яким він, поза сумнівом, володіє, і свідченням чого є рецензована книжка.

*Томаш Вісліч (Варшава, Польща)
(з польської переклав Віталій Тельвак)*

Молчанов В.Б.

Життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні у XIX – на початку XX ст. – К., 2007 – 113 с.

Відразу ж впадає у вічі, що автор монографії вбачає актуальність досліджуваної наукової проблеми в її співзвучності з нинішніми суспільними процесами в Україні, для осмислення яких необхідно врахувати історичний досвід минулого. Він зокрема переконаний, що «лише дослідження рівня життя та його тенденцій серед окремих соціальних груп в минулому, постійне порівняння історичних даних між собою й з сучасністю та аналіз наслідків окремих урядових рішень в соціально-економічній сфері дасть змогу більш ефективно розробляти й впроваджувати заходи сучасної й майбутньої соціальної політики в Україні» (с.12). Але відправною точкою для такого порівнювання дослідник традиційно обрав 1913 р., що набило оскомину ще у радянській історіографії та особливого пропаганді. Подібний вибір, з іншого боку, не може бути поставлено у вину автору

праці. Адже пострадянською вітчизняною історіографією на сьогоднішній день не обрано й належним чином не обґрунтовано іншу дату, котра могла б слугувати ученим-історикам новою точкою відліку для створення ланцюга відповідних зіставлень.

Дослідження життєвого рівня різних верств і прошарків населення України є порівняно новим напрямком у вітчизняній історичній науці. Тому вчений, який вирішив вивчати цілий комплекс питань, пов'язаних із факторами, що так чи інакше впливали на еволюцію матеріального становища населення, постав перед непростим вибором: піти второваним шляхом, піддавшись спокусі наслідування досвіду зарубіжних істориків, котрі вже мають чималий досвід у розробці даної тематики, чи ж, навпаки, вузьким та тернистим шляхом самостійного дослідження обраної теми? Він, що робить йому честь, обрав другий, складніший, але водночас і перспективніший шлях.

Серед, безумовно, сильних сторін книги є її ґрунтовна джерельна та історіографічна база, опрацьована автором критично, що чітко проявилось зокрема при складанні статистичних таблиць. Так, В.Б.Молчанов не обмежився простим зазначенням джерельної бази, що лягла в основу наведених тих чи інших фактичних даних, а й переконливо показав, які саме матеріали заслуговують на більшу довіру й чому наявна у них інформація є більш достовірною. Всебічне та глибоке оволодіння автором дослідження теми позначилося на стилі його праці, яка написана суто науково, але водночас легко і з цікавістю читається.

Структура монографії логічна й цілком виправдана з наукової точки зору. Назви обох її розділів цілком відповідають їх змісту.

В першому розділі автор аналізує умови служби, зайнятість і доходи чиновників правоохоронних служб на теренах України. Він переконливо показує, що доходи останніх у XIX – на початку XX ст. «цілком залежали від займаної посади, освіти, цивільного та військового чину, вислуги років, досвіду служби тощо» (с.26), й відзначає загалом низький освітній і професійний рівень службовців. Матеріальний статок чиновництва, аргументовано твердить дослідник, визначався не лише розміром посадових окладів, а й значною мірою побічними доходами (різноманітні доплати, корупція, казнокрадство тощо). В монографії наведено цікаві документальні дані про досить гнучку систему плати за службу та про загальну тенденцію зростання посадових окладів, про хабарництво поліцейських і судових чиновників, тюремних наглядачів (с.38–39). Корупцією були заражені всі: від губернаторів до дрібних чинуш. Тому, зазначає дослідник, боротьба з цим явищем «вважалася справою безнадійною» (с.40).

Автор дійшов висновку, що на майновому статусі населення негативно позначилося поступове знецінювання паперових грошей. Від цього потерпали всі у суспільстві. Проте чиновники-правоохоронці мали перед іншими ту перевагу, що отримували своє жалування регулярно й вчасно (с.4–46).

В другому розділі монографії досліджується еволюція споживання чиновниками різних товарів та послуг. У ньому зокрема йдеться про витрати правоохоронцями різних рангів на харчування, констатується факт зростання в їхньому раціоні картоплі, білого хліба, цукру. Автор аргументовано показує існування надмірностей у харчуванні чиновницької верхівки, про зловживання нею алкогольними напоями і наркотиками. Він вважає, що споживчий раціон залежав, головним чином, від товщини гаманця чиновного люду й від коливання цін на продуктовому ринку. Дані про останні на основні продукти харчування дослідник звів у таблиці, котрі стосуються початку XIX, середини XIX та початку XX ст. Зіставивши розмір посадового окладу і цін на основні продукти харчування, В.Б.Молчанов вирахував (з розрахунку на один день) купівельну спроможність окремих чиновників, зокрема городових (с.70). Він дійшов висновку, що на терені України у чиновників правоохоронних установ «проблем із забезпеченням продуктами харчування не було...» (с.71).

Розглянуто в монографії й інші критерії матеріального статку та інших життєвих потреб чиновників правоохоронного відомства – забезпеченість їх житлом, транспортними засобами, одягом і взуттям, медичними послугами, соціокультурними можливостями (дозвілля, розваги, задоволення естетичних, духовних, інформаційних потреб тощо). Загальний висновок автора: рівень забезпечення службовців й цими життєвими благами та кож був у досліджуваній період вищим, аніж рядових споживачів.

Яскраво ілюструє поданий у монографії матеріал низка таблиць та графіків, в яких знайшли своє відображення еволюція обмінного курсу асигнацій на срібну монету у кінці XVIII – першій третині XIX ст., розмір грошового жалування поліцейських чинів, зем-

ські витрати на утримання поліції, динаміка цін на одяг і взуття, предмети розкоші тощо.

Вдало підібрані ілюстрації допомагають читачеві образніше сприйняти зміст монографії й більш чітко уявити життя, роботу та життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні досліджуваної доби.

Рецензованій монографії можна адресувати і певні зауваження. Так, окремі її таблиці містять інформацію, що виходить за тематичні рамки висвітлюваної проблеми. Так, у таблиці 3 (с.28) серед чиновників правоохоронних установ чомусь значаться міський архітектор, його помічник та учень. Ці посадовці могли формально належати до штату поліції, але вони, поза сумнівом, відрізнялися від правоохоронців джерелами й розмірами своїх доходів, відповідно своїх витрат. Думається, варто було б приділити більше уваги питанню забезпечення членів родин чиновників після смерті або ж загибелі годувальників при виконанні службових обов'язків.

Втім, ці зауваги жодною мірою не є принциповими. Загалом маємо добротне та цікаве дослідження актуальної й дискусійної наукової проблеми, котра перебуває на стику кількох гуманітарних наук і фактично тривалий час була однією з «білих плям» у вітчизняній історіографії. Автора ж монографії можна привітати з безсумнівною науковою удачею.

Г.Д.Казьмирчук (Київ), О.О.Крижановська (Київ)

Деревінський В.Ф.

Ставлення ОУН(б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин. – К., 2006. – 148 с.

Серед малодосліджених проблем, які потребують нині концептуальних підходів і вироблення свіжого бачення, є історія етнопонаціональних відносин, що розвивалися під впливом різних об'єктивних та суб'єктивних (здебільшого ідеологічних) чинників сусперечливо й неоднозначно і, врешті, зумовили сучасне обличчя світу і кожної країни зокрема. Однією з тем цієї проблематики є майже недосліджене питання етнопонаціональної політики Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА). З огляду на це зацікавлення привертає увагу монографія В.Ф.Деревінського „Ставлення ОУН(б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин».

Наукова новизна книги полягає у порушенні недосліджених теоретичних аспектів проблеми, в комплексному вирішенні визначених дослідником цілей і завдань, розв'язання котрих потребувало широкого використання нових фактів та даних, а також їх опрацювання з точки зору сучасної історичної науки.

У монографії здійснено солідний історіографічний огляд, ґрунтовно проаналізовано архівні матеріали, що дозволило автору об'єктивно й неупереджено розглянути зазначену проблему.

Неабиякий науковий інтерес являє те, що в книзі вперше визначено, що після тривалого процесу формування етнопонаціональних засад діяльності ОУН та УПА у 1940-х рр. в умовах війни опрацювали цілісну концепцію етнопонаціональної політики. Адже, як переконливо доводить дослідник, тогочасний український визвольний рух, що його репрезентували обидві ці інституції, потребував налагодження нормальних відносин із вітчизняними національними меншинами й іншими народами, щоб скоординувати з ними свою боротьбу, отримати підтримку чи доброзичливе або хоч би нейтральне ставлення для звільнення Батьківщини.

Цю концепцію розкрито у другому розділі «Формування засад етнопонаціональної політики ОУН(б) і УПА). Вдалим, на наш погляд, є звернення автора до теоретичних напрацювань ідеологів українського націоналізму М.Міхновського, Д.Донцова, Ю.Васісяна, О.Дякова (Горнового), Й.Позичинюка та ін. Важливим є висновок дослідника про те, що в обґрунтованій ними цілісній системі визвольних ідей вагоме місце займають принципи етнопонаціональної політики. Він зауважує, що теоретичні основи останньої постійно розбудовувались обома організаціями й поглиблювалися впродовж 1920–40-х років